

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

НОВІКОВА КАТЕРИНА АНДРІЇВНА

УДК 343.241:167.7

ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент **Пономаренко Юрій Анатолійович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, декан заочного факультету № 1, доцент кафедри кримінального права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Дудоров Олександр Олексійович**, Запорізький національний університет, професор кафедри кримінального права та правосуддя;

кандидат юридичних наук, доцент **Созанський Тарас Іванович**, Львівський державний університет внутрішніх справ, начальник кафедри кримінального права та кримінології.

Захист відбудеться «18» червня 2015 року о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий «15» травня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до ч. 2 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) для здійснення покладених на нього завдань цей Кодекс визначає, які саме суспільно небезпечні діяння є злочинами, та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Цілком очевидно, що досягнення завдань кримінального права буде тим ефективнішим, чим адекватнішими будуть кримінально-правові наслідки (і, передусім, – покарання) щодо тих суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами. Тенденції розвитку вітчизняного кримінального законодавства останніх десятиліть свідчать про постійні пошуки нових засобів кримінально-правового впливу на злочинність. Такими засобами стають і нові види покарань, й інші, не пов'язані з кримінальною відповідальністю, заходи кримінально-правового характеру, і так звані «нетрадиційні» засоби розв'язання кримінально-правового конфлікту тощо.

У руслі цих тенденцій у КК України 2001 р. з'явився новий самостійний вид покарання – обмеження волі. Від самої його появи на нього поклалися великі сподівання як на достойну альтернативу позбавленню волі. Утім, більш ніж десятилітня практика застосування обмеження волі викрила цілу низку проблем його запровадження, причому не лише прикладного, а й методологічного характеру. Зокрема, істотній критиці піддається зміст цього покарання, оскільки характер його правообмежень за чинним законодавством, свідчить про те, що обмеження волі фактично є різновидом позбавлення волі. Крім того, спостерігаються порушення системних зв'язків цього виду покарання з іншими елементами системи покарань. Далі, існують непоодинокі випадки порушення правил пеналізації злочинів при встановленні обмеження волі у санкціях. Нарешті, достатньо проблемною є практика застосування обмеження волі судами при призначенні та заміні покарань. З огляду на це, перед наукою кримінального права постало важливе завдання розроблення й обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства в частині визначення змісту обмеження волі, встановлення його у санкціях та практики його застосування.

Проблеми вчення про покарання мають давню традицію й ґрунтовну розробку в науці кримінального права. Працею багатьох поколінь науковців досягнуто достатньо високого рівня вивчення як загальних, так і спеціальних питань, що стосуються інституту покарання. Зокрема, його фундаментальні та прикладні аспекти ґрунтовно вивчені в роботах Л. В. Багрія-Шахматова, М. І. Бажанова, В. С. Батиргарєєвої, Ю. В. Бауліна, М. О. Беляєва, І. Г. Богатирьова, С. Б. Бойко, В. І. Борисова, В. М. Бурдіна, Р. Гієнтковського, І. І. Горелика, Н. О. Гуторової, О. О. Дудорова, М. Д. Дурманова, В. К. Дуюнова, О. В. Євдокімової, О. Ф. Кістяківського, О. О. Книженко, А. П. Козлова, А. Ю. Коновалової, Л. Л. Круглікова, Т. О. Леснієвські-Костаревої, Н. О. Лопашенко, В. Т. Малярєнка, М. І. Мельника, В. М. Мельникової-Крикун, О. Ф. Міцкевича, А. В. Наумова, Т. В. Непомнящої, М. І. Панова, А. О. Пінаєва, А. А. Піонтковського,

В. Ю. Перепьолкіна, Є. О. Письменського, Ю. А. Пономаренка, В. О. Попраса, І. В. Соколова, В. В. Сташиса, М. О. Стручкова, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, І. Я. Фойницького, О. Г. Фролової, М. І. Хавронюка, О. Л. Цветиновича, М. П. Черненка, О. І. Чучаєва, М. Д. Шаргородського, Ю. В. Шинкарьова, Д. С. Шияна, О. С. Яцуна та багатьох інших вчених. Однак матеріально-правові аспекти встановлення і застосування обмеження волі за кримінальним правом України у науковій літературі досліджуються найчастіше виключно на рівні догматичного тлумачення закону, інколи в контексті інших проблем, деколи навіть побіжно.

Обмеження волі передбачене у тому чи іншому виді у багатьох країнах світу. У ході порівняльного вивчення кримінального законодавства проведений аналіз кримінальних законів 77 держав. При цьому встановлено, що в світі склалися три різні моделі кримінально-правового заходу, що полягає в обмеженні волі: у першій моделі особа ізолюється від суспільства; у другій моделі – особа залишається в суспільстві; третя модель є змішаною і полягає в суміщенні перших двох. Зарубіжні науковці досліджували обмеження волі на дисертаційному рівні у першій моделі (С. Б. Бойко «Обмеження волі як вид покарання у російському кримінальному праві» (Ростов-на-Дону, 2001 р.), В. Ю. Перепьолкін «Обмеження волі як вид покарання: зміст, призначення і виконання» (Нижній Новгород, 2000 р.) та у другій моделі (Р. Гієнтковський «Обмеження волі як вид покарання у польському кримінальному праві» (Гданськ, 2005 р.), І. В. Соколов «Обмеження волі як вид кримінального покарання» (Самара, 2012 р.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України «Фундаментальні та прикладні проблеми боротьби зі злочинністю» (державний реєстраційний номер: 0107U002499) у рамках планових завдань Національної академії правових наук України згідно з Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2010-2015 рр., рекомендованими відділеннями НАПрН України. Тема дисертації відповідає пунктам 4.4.2.1, 4.4.2.2 та 4.4.2.5 Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2009–2013 рр., що затверджені спільним наказом Міністерства освіти і науки України та Національної академії наук України № 1066/609 від 26.11.2009. Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України (протокол № 10 від 21.12.2011).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є з'ясування правової природи обмеження волі як виду покарання, визначення змісту та поняття обмеження волі, його місця у системі покарань, зв'язків та залежностей з іншими елементами цієї системи, особливостей його використання при конструюванні санкцій законодавцем та при застосуванні покарання судами, а

також надання науково обґрунтованих висновків та пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та правозастосовної практики.

Для досягнення поставленої мети у дисертації передбачалося вирішення низки наукових завдань. По-перше, здійснення загальної характеристики обмеження волі як виду покарання, з'ясування його правової природи та місця у системі заходів кримінально-правового впливу. Це потребувало вирішення таких похідних завдань, як, зокрема: визначення критеріїв порівняльної суворості елементів системи покарань, ознак, що відмежовують покарання від інших заходів кримінально-правового характеру. По-друге, здійснення теоретичної характеристики правил пеналізації в частині побудови санкцій статей Особливої частини КК України з використанням обмеження волі. По-третє, визначення особливостей застосування обмеження волі на практиці при його призначенні судами, при звільненні від нього, при заміні покарань, у тому числі крізь призму досягнення мети покарання.

Об'єктом дослідження є система і види покарань, особливості їх встановлення та застосування.

Предметом дослідження є обмеження волі як вид покарання.

Методи дослідження були визначені, виходячи з особливостей мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. В усьому змісті роботи як філософське підґрунтя було застосовано діалектичний метод, що надало можливість розглянути досліджувані явища в розвитку та взаємозв'язку, єдності та протиріччях. Конкретно-соціологічні (спостереження, опис, вивчення документів тощо) та статистичні методи виявилися необхідними під час проведення анкетування, підрахунку його результатів, обробки даних матеріалів судової практики. Системно-структурний метод використовувався при дослідженні обмеження волі в системі покарань та в класифікаціях покарань, а також при визначенні питань конструювання санкцій Особливої частини КК України з використанням обмеження волі. Догматичний метод було застосовано при з'ясуванні змісту термінів, що містяться в нормативно-правових актах та вживаються у правовій доктрині. За допомогою історико-правового методу було досліджено розвиток становлення обмеження волі як виду покарання. Порівняльно-правовий метод використовувався при зіставленні норм чинного КК України та КК України 1960 р., а також при порівнянні зарубіжних кримінальних кодексів і визначенні законодавчих моделей обмеження волі.

Нормативну базу роботи склали Конституція України, міжнародні договори, положення кримінального законодавства України (як чинного, так і минулих часів), кримінальне законодавство сімдесяти семи зарубіжних держав, нормативні акти інших галузей права.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали, отриманні внаслідок вивчення 377 судових рішень (вироків та ухвал про заміну покарання), винесених судами України у 2002-2014 роках;

результати анкетування 277 суддів судів першої інстанції АР Крим, 24 областей України та м. Києва, матеріали опублікованої судової практики, статистичні дані.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першою в Україні науково-дослідною працею, присвяченою кримінально-правовим питанням покарання у виді обмеження волі, за результатами якої сформульоване догматичне тлумачення усіх положень чинного кримінального законодавства, що стосуються цього виду покарання, а також вироблена та обґрунтована його нова теоретична модель. Ця модель побудована відповідно до сучасних тенденцій конвергенції заходів кримінально-правового впливу і полягає в оптимальному їх поєднанні. Зокрема, наукову новизну мають такі результати:

уперше:

– на основі використання досвіду зарубіжних держав та дослідження трьох існуючих у світі законодавчих моделей обмеження волі обґрунтовано пропозицію щодо необхідності запровадження в Україні нової моделі цього виду покарання, а саме моделі комбінованого обмеження волі. У такому разі особа має знаходитись у режимі «напівсвободи»: відбуваючи частину покарання без ізоляції від суспільства, а частину – з ізоляцією від нього;

– запропоновано уточнити місце обмеження волі в системі покарань, визначивши його як більш м'який вид порівняно з арештом і конфіскацією майна, у зв'язку з чим змінити місце цього покарання в переліку, встановленому ст. 51 КК України;

– системно розроблені правила використання обмеження волі при конструюванні санкцій статей Особливої частини КК України, визначені особливості його поєднання з іншими видами основних покарань, а також із додатковими покараннями;

– доведено необхідність врахування акцентуації характеру особи винного при призначенні не лише обмеження волі, а й взагалі будь-якого виду покарання;

удосконалено:

– аргументацію на користь того, що обмеження волі як в нинішній, так і в запропонованій моделі є саме видом покарання, а не іншим заходом кримінально-правового характеру, оскільки не збігається з останніми за ознаками;

– положення про визначення місця обмеження волі в класифікаціях покарань, у тому числі, за критеріями кола осіб, яким можна його призначити; можливостей визначення строку його відбування та особливостей його призначення;

– аргументацію на користь розширення переліку осіб, до яких можна застосовувати цей вид покарання, у тому числі шляхом розширення можливості призначити обмеження волі без залучення до праці уразливим категоріям осіб (неповнолітнім, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, інвалідам);

– аргументацію на користь зменшення нижньої межі строку покарання у виді обмеження

волі, обґрунтована пропозиція встановлення граничних строків цього виду покарання в межах від одного місяця до п'яти років;

набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо:

– законодавчої техніки при побудові санкцій статей Особливої частини КК України, що містять обмеження волі;

– використання обмеження волі як замінюваного чи замінного покарання.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані: а) у науково-дослідній сфері – як основа для подальшої теоретичної розробки питань про систему та окремі види покарань (зокрема, під час виконання фундаментального дослідження НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України «Теоретичні питання удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування»); б) у законотворчості – може бути використаний розроблений за результатами дослідження проект закону України «Про внесення змін до Загальної частини КК України (щодо обмеження волі як виду покарання)» (лист Голови Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 04-20/12-2358 від 26.11.2014); в) у правозастосуванні – вироблені рекомендації та пропозиції можуть бути використані судами при застосуванні покарання у виді обмеження волі; результати дослідження викладені у доповідній записці до Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка прийнята до розгляду (Акт впровадження результатів дисертації від 09.02.2015); г) у навчальному процесі – при викладанні курсу Загальної частини кримінального права, підготовці підручників, навчальних посібників і методичних вказівок, а також в науково-дослідницькій роботі здобувачів вищої освіти.

Особистий внесок здобувача. В опублікованій у співавторстві одній науковій статті «Обмеження волі» особистий внесок дисертантки становить розроблена на основі порівняльних досліджень концепція моделі обмеження волі, яка пропонується для запровадження до законодавства України. У тезах наукової доповіді «Деякі аспекти визначення строків покарання у виді обмеження волі» особистий внесок полягає у пропозиціях по вдосконаленню існуючої системи обчислення строків обмеження волі, а в тезах наукової доповіді «Моделі обмеження волі: компаративний аналіз» – розроблений та обґрунтований підхід до класифікації існуючих у світі моделей обмеження волі.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорена і прорецензована на спільному науково-теоретичному семінарі сектора дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю, сектора дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України та кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (01.12.2014), на

засіданні ради молодих учених у НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України у рамках проведення Днів науки (13.06.2014), на засіданні вченої ради НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (24.12.2014). Основні положення дисертації доповідалися на таких наукових конференціях: Міжнародна міжвузівська науково-практична конференція молодих учених «Традиції і новації у системі сучасного російського права» (м. Москва, 03-04.04.2009); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Ломоносов-2009» (м. Москва, 13-18.04.2009); Міжнародна міжвузівська науково-практична конференція молодих учених «Традиції і новації у системі сучасного російського права» (м. Москва, 02-03.04.2010); Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених» (м. Київ, 23.04.2010); Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми юридичної науки» (м. Харків, 09-10.11.2010); Міжнародний симпозіум «Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань» (м. Львів, 23-24.09.2011); Міжнародна науково-практична конференція молодих учених «10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн» (м. Харків, 13-14.10.2011); Міжнародна наукова конференція студентів, магістрантів і аспірантів «Актуальні питання сучасної правової науки» (м. Мінськ, 04-05.11.2011); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Дніпропетровськ, 09-10.12.2011); Міжнародна міжвузівська науково-практична конференція молодих учених «Традиції і новації у системі сучасного російського права» (м. Москва, 06-07.04.2012); Міжнародна наукова конференція «Ломоносов у Женеві» (м. Женева, 25-26.04.2013); Міжнародна наукова конференція «Проблеми становлення громадянського суспільства» (м. Іркутськ, 22.03.2013); Міжнародна міжвузівська науково-практична конференція молодих учених «Традиції і новації у системі сучасного російського права» (м. Москва, 05-06.04.2013); Наукова конференція «Актуальні проблеми розвитку держави і права на сучасному етапі» (м. Ростов-на-Дону, 23.11.2013); Міжнародна науково-практична конференція молодих учених «Традиції і новації у системі сучасного російського права» (м. Москва, 04-05.04.2014); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Ломоносов-2014» (м. Москва, 07-11.04.2014); Міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів «Четверті Харківські кримінально-правові читання» (м. Харків, 16-17.05.2014) та інших.

Публікації. Результати дисертації викладені в 24 наукових публікаціях, а саме: 7 наукових статтях, 2 з яких опубліковані у фахових наукових виданнях України, 5 – в зарубіжних періодичних виданнях, а також тезах 17 доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що разом містять дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (377 найменувань) та 14-ти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 307 сторінок, з них основний текст – 200 сторінок, список використаних джерел – 43 сторінки, додатки – 64 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, розкривається стан її наукового розроблення, визначається її зв'язок із науковими програмами, планами та темами, висвітлюються мета й задачі дослідження, його об'єкт і предмет, наводяться методи, що були застосовані у процесі роботи, зазначається нормативна та емпірична база дослідження, формулюється наукова новизна одержаних результатів, розкривається їх теоретичне та практичне значення, зазначаються відомості про апробацію наукових результатів роботи.

Розділ 1 «Загальна характеристика обмеження волі як виду покарання» містить чотири підрозділи.

У *підрозділі 1.1. «Обмеження волі як захід кримінально-правового впливу»* спершу досліджуються історичні передумови появи цього виду покарання у законодавстві України. Констатується, що у кожному доступному для дослідження історичному періоді зустрічаються намагання закріпити на законодавчому рівні окремі види покарань чи інших заходів, що за змістом правообмежень схожі на сучасне обмеження волі. Безпосереднім попередником сучасного обмеження волі стало позбавлення волі з відбуванням його у колоніях-поселеннях, що існувало у радянському кримінальному праві у другій половині ХХ ст. При прийнятті КК України 2001 р. на його основі сформоване обмеження волі у сучасному розумінні.

Надається догматичне тлумачення змісту цього виду покарання з урахуванням загальних ознак інституту покарання. Зроблено висновок, що за чинним законодавством обмеження волі – це покарання, яке полягає в обмеженні особистої свободи засудженого шляхом неповної ізоляції від суспільства у кримінально-виконавчих установах відкритого типу, а також його права на працю шляхом обов'язкового залучення до останньої.

Таким чином, обмеження волі у сучасній моделі стало проявом тенденції до конвергенції заходів кримінально-правового впливу, оскільки в його змісті містяться правообмеження, характерні для інших видів покарань. Зроблено висновок, що ця тенденція є всеохоплюючою і матиме місце і в подальшому, зокрема, проявляючись у поєднанні у кримінально-правових заходів різних комбінацій каральних, виправних і превентивних правообмежень. Підтвердженням цьому є й зарубіжний законодавчий досвід, вивченню якого присвячений наступний підрозділ.

Так, у *підрозділі 1.2 «Законодавчі моделі обмеження волі»* здійснено узагальнення досвіду зарубіжних держав, внаслідок чого було сформульовано висновок, що у більшості з них наявні

кримінально-правові заходи реагування на злочин, які за своїм змістом полягають в обмеженні особистої свободи особи з різноманітними особливостями їх встановлення і застосування. При цьому виявлено, що такі заходи в одних державах належать до видів покарання, в інших – до заходів безпеки, у третіх – до інших заходів кримінально-правового характеру тощо. Не надаючи цьому факторові принципового значення в дисертації здійснена класифікація таких заходів за критерієм сутності правообмежень, в яких вони полягають. Відповідно виділені три моделі обмеження волі: перша – з ізоляцією особи від суспільства; друга – із залишенням особи у суспільстві; третя – змішана, яка передбачає суміщення перших двох.

Далі доведено, що в українському законодавстві обмеження волі має залишатися саме видом покарання, а не іншим заходом кримінально-правового характеру. З урахуванням цього обґрунтовується необхідність зміни його моделі шляхом конвергенції двох режимів відбування обмеження волі. Перший має полягати у триманні особи в окремі дні у кримінально-виконавчих установах з мінімальним рівнем правообмежень її особистої свободи. При цьому залучення до праці має бути перетворене з обов'язкового на факультативне, що не тільки розширить можливості застосування цього виду покарання, а й наблизить законодавчі положення до об'єктивних реалій (за інформацією ДПтС України станом 01.12.2014 фактично залучається до праці лише 62,27 % засуджених до обмеження волі у 17 виправних центрах України). Другий режим повинен мати місце в інші дні і полягати у залишенні особи в суспільстві з максимальним рівнем правообмежень: обмеження свободи вибору місця проживання, роду заняття (зміни місця роботи, навчання тощо) та відпочинку, у тому числі організації вільного часу (зокрема, заборона відвідувати масові заходи, розважальні заклади тощо). Це дозволить особі зберегти свій соціальний статус та можливості особистого розвитку, оскільки, залишаючись у суспільстві, вона не тільки зберігатиме соціальні зв'язки, а й матиме можливість продовжувати позитивну діяльність (навчання, робота, суспільно корисна волонтерська діяльність тощо).

У підрозділі 1.3 «Обмеження волі в системі покарань», перш за все, визначається, що обмеження волі ані за своєю суттю, ані формально не може вважатися різновидом іншого покарання. Воно має бути самостійним окремим видом покарання зі специфічним набором правообмежувальних властивостей, відмінних від властивостей, зокрема, позбавлення волі.

Досліджується співвідношення ступеня суворості цього виду покарання з іншими його видами. На основі цього зроблено висновок, що навіть у чинній моделі обмеження волі є більш м'яким видом покарання, ніж арешт, а в пропонованій моделі – також і більш м'яким, ніж конфіскація майна. У зв'язку з цим пропонується перенести обмеження волі в системі покарань з дев'ятої позиції на сьому.

У підрозділі 1.4 «Місце обмеження волі в класифікаціях покарань» проведено дослідження окремих груп видів покарань, виділених за різними класифікаційними критеріями. Так, за

критерієм кола осіб, яким воно може бути призначене, обмеження волі віднесене до загальних покарань з обмеженнями у застосуванні. При цьому виявлено, що окремі з наявних обмежень встановлені необґрунтовано. Доведено необхідність розширення кола осіб, яким може призначатися обмеження волі, за рахунок віднесення до нього неповнолітніх віком від 14 до 16 років, вагітних жінок, осіб, що досягли пенсійного віку та інвалідів першої і другої групи, із встановленням заборони на залучення їх до праці.

За критерієм можливості визначення строку його відбування обмеження волі віднесене до строкових покарань і обґрунтована пропозиція щодо встановлення його граничних строків в межах від одного місяця до п'яти років.

Нарешті, дисертантка полемізує з науковцями, які пропонували допустити можливість застосування обмеження волі як додаткового покарання і доводить, що за критерієм особливостей його призначення цей вид покарання має залишатися виключно основним.

Розділ 2 «Пеналізація злочинів з використанням обмеження волі» складається з чотирьох підрозділів, в яких досліджуються різні аспекти встановлення обмеження волі у санкціях статей Особливої частини КК України.

Так, у підрозділі 2.1 *«Коло злочинів, які можуть каратися обмеженням волі»* зазначається, що покарання у виді обмеження волі є одним із найпоширеніших видів покарань, передбачених в усіх розділах Особливої частини КК України. Станом на 01.12.2014 це покарання встановлене у 304 санкціях, що становить 37,717 % від загальної кількості санкцій у статтях Особливої частини КК України. Робиться висновок про необхідність підтримання тенденції до розширення використання обмеження волі в санкціях статей різних розділів Особливої частини КК України, яка мала місце до 2011 р. Критикується тенденція скорочення кількості статей, в яких встановлене обмеження волі, що має місце протягом останніх років.

Доведено, що обмеження волі може встановлюватися в санкціях за злочини невеликої та середньої тяжкості, незалежно від об'єкта, на які вони посягають, форми вини, з якою вони вчиняються, наявності кваліфікуючих ознак тощо. Натомість обґрунтовується неможливість використання цього виду покарання в санкціях за тяжкі і особливо тяжкі злочини у зв'язку з невідповідністю ступеня його правообмежень ступеню їх суспільної небезпечності та неадекватністю зі ступенем суворості позбавлення волі, яке встановлюється за такі злочини. На цій основі висувається пропозиція щодо внесення змін до десяти санкцій статей Особливої частини КК України, в яких на сьогодні це покарання передбачено за тяжкі злочини.

Окремо розглянута проблема санкції ч. 2 ст. 390 КК України («Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі») і обґрунтовано, що з урахуванням об'єкта та інших елементів складу цього злочину він не може каратися обмеженням волі.

У підрозділі 2.2 «Обмеження волі в альтернативних та безальтернативних санкціях», перш за все, доводиться, що обмеження волі може встановлюватися виключно в альтернативних санкціях. Разом із тим із моменту набрання чинності КК України 2001 р. в ньому існувала незначна кількість безальтернативних санкцій з обмеженням волі, яка поступово скорочувалась і на сьогодні лишилася одна така санкція у ст. 335 КК України (Ухилення від призову на строкову військову службу). Пропонується перетворення її на альтернативну.

Далі обґрунтовується можливість комбінування обмеження волі в альтернативних санкціях із будь-якими іншими основними видами покарання, окрім довічного позбавлення волі. Така позиція обумовлена тим, що обмеження волі в багатьох випадках виступає своєрідним «центром» санкції, є середнім по суворості покаранням і найчастіше використовується законодавцем для урівноваження санкцій. Наводяться додаткові аргументи на користь необхідності дотримання розумних меж співвідношення відносно-визначених покарань в альтернативних санкціях.

У підрозділі 2.3 «Обмеження волі у кумулятивних санкціях» обґрунтовується необхідність розширення кількості таких санкцій, в яких обмеження волі передбачене як основне покарання. Таке розширення може бути здійснене за рахунок використання додаткових покарань у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Натомість аргументовано, що конфіскація майна не може встановлюватися в санкціях, в яких передбачене обмеження волі. Це пояснюється тим, що, по-перше, вона застосовується переважно за тяжкі та особливо тяжкі злочини; по-друге, вона є більш суворою, ніж обмеження волі; по-третє, викликає сумнів соціальна обумовленість існування цього виду покарання загалом. Окремо доводиться неможливість використання в санкціях, в яких встановлене обмеження волі, так званої спеціальної конфіскації, яка за нинішнім підходом законодавця має встановлюватися з урахуванням положень Загальної частини КК України.

У підрозділі 2.4 «Особливості законодавчої техніки стосовно обмеження волі» висловлюються пропозиції щодо удосконалення юридичної техніки стосовно обмеження волі. По-перше, доведено, що більш точним було б найменування цього виду покарання «обмеження свободи», а не «обмеження волі». Разом із тим дисертантка продовжує використовувати термін «обмеження волі», оскільки він належить до термінології чинного законодавства і вважає, що його заміна може мати місце тільки після заміни відповідних законодавчих приписів.

По-друге, висловлюються пропозиції щодо вдосконалення законодавчої техніки при конструюванні санкцій статей Особливої частини КК України. Так, наголошується на необхідності дотримання правила про послідовність розташування основних видів покарань в альтернативній санкції від найменш до найбільш суворого. Крім того, окремо доводиться неможливість використання в санкціях словосполучення «на той самий строк». Нарешті, визначаються правила законодавчої техніки при поєднанні окремих видів основних покарань з додатковими.

Розділ 3 «Застосування обмеження волі» присвячений правозастосовним проблемам цього виду покарання і складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Особливості призначення обмеження волі» досліджуються загальні й спеціальні питання застосування принципів, загальних засад та спеціальних правил призначення покарання стосовно обмеження волі. Так, підкреслюється, що, призначаючи обмеження волі, суд має дотримуватись принципів законності, справедливості, гуманізму, обґрунтованості та індивідуалізації покарання. При цьому доводиться, що їх повна реалізація можлива лише за умови належного врахування загальних засад його призначення, визначених у ч. 1 ст. 65 КК України.

Врахування першої загальної засади призначення покарання обумовлює, за загальним правилом, по-перше, можливість призначення обмеження волі лише у випадках, якщо цей вид покарання передбачений у санкції статті Особливої частини КК України; по-друге – тільки у тих межах, в яких воно встановлене у санкціях. Врахування другої загальної засади означає: по-перше, визначення комплексу правообмежень, властивих обмеженню волі; по-друге, урахування його місця серед інших видів покарань, що впливає на застосування багатьох інститутів кримінального права; по-третє, визначення граничних строків обмеження волі (особливо мінімального для відносно визначених санкцій без вказівки на мінімальний строк); по-четверте, врахування обмежень у його застосуванні щодо окремих суб'єктів; по-п'яте, застосування положень щодо правил призначення більш м'якого покарання, ніж передбачене законом (ст. 69 КК України); по-шосте, інші випадки фактичного зниження максимального розміру обмеження волі; по-сьоме, правила застосування обмеження волі при призначенні покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків. Стосовно останнього звертається увага на некоректність окремих правил складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення та пропонується удосконалити ст. 72 КК України. Третя загальна засада призначення покарання вимагає врахування трьох складових: ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, які обтяжують або пом'якшують суспільну небезпечність вчиненого злочину. Щодо останнього, доведено необхідність врахування акцентуації характеру особи винного при призначенні не тільки обмеження волі, а й взагалі будь-якого виду покарання. Це означає, що особі з реалістичним (матеріалістичним світоглядом) можна призначати покарання, пов'язані з ізоляцією її від суспільства, особам же з ідеалістичним світоглядом слід з обережністю застосовувати покарання, пов'язані зі ізоляцією від суспільства, оскільки не буде досягнута мета покарання.

На основі дослідження правил призначення обмеження волі, встановлено, що, незважаючи на поширеність його у санкціях, практика застосування обмеження волі в Україні є достатньо незначною. Так, якщо в період з 2002 по 2008 рр. відсоток засуджених, яким призначалося це покарання, поступово зростав (з 1,61 % у 2002 р. до 2,60 % у 2008 р.), то у подальші роки спостерігається його зменшення (з 2,46 % у 2009 р. до 2,17 % у 2013 р.). У цілому суди достатньо

обережно ставляться до призначення цього виду покарання, свідченням чого є, наприклад, практика його призначення за єдиною статтею, яка безальтернативно передбачає обмеження волі (ст. 335 КК України). У жодному з 32 вироків, винесених судами України за цією статтею, обмеження волі з його реальним відбуванням не було призначене: у 24 вироків суди призначали це покарання і звільняли від його відбування з випробуванням, у решті 8 призначали штраф як більш м'яке покарання.

У підрозділі 3.2 *«Особливості використання обмеження волі при заміні покарань»* досліджується обмеження волі як замінюване та замінне покарання. Аналіз практики заміни покарання на підставі ст. 82 КК України свідчить, що за період 2013-2014 рр. судами України винесено 397 ухвал, в яких обмеження волі було замінюваним або замінним покаранням. При цьому у 380 ухвалі воно використовується як замінне покарання щодо позбавлення волі і лише в 17 ухвалах було замінюваним, у тому числі: у 14 випадках – виправними роботами, у 3 – громадськими роботами.

Незначна практика заміни обмеження волі іншими покараннями пояснюється фактичною відсутністю покарань, які можна використовувати як замінні стосовно обмеження волі. Так, заміна може відбутися лише у межах строків, що означає можливість замінити обмеження волі тільки на строкове покарання. Арештом суди не замінюють обмеження волі, оскільки усвідомлюють, що фактично це більш суворий вид покарання. Виправними роботами та службовими обмеженнями для військовослужбовців замінити обмеження волі особі практично неможливо, оскільки вона не працює і не перебуває на військовій службі. Позбавлення права ж за змістом закону має бути пов'язане зі вчиненням злочином, що підтверджується положенням ч. 2 ст. 55 КК України, де це загальне правило закріплюється стосовно цього виду покарання як додаткового.

У підрозділі 3.3 *«Особливості звільнення від відбування покарання у виді обмеження волі»* доводиться, що стосовно осіб, засуджених до цього виду покарання, можуть бути застосовані практично всі передбачені законом підстави звільнення від покарання. Єдиний виняток становить підстава, закріплена у ч. 3 ст. 84 КК України, оскільки вона розрахована на можливість звільнення від покарання військовослужбовців, яким обмеження волі не призначається. У дисертації визначені особливості передумов та підстав звільнення від покарання стосовно обмеження волі і запропоновані окремі шляхи уточнення положень законодавства та практики його застосування.

Окремо аналізується проблема високого відсотку застосування звільнення від відбування обмеження волі з випробуванням. Така практика видається неефективною, що ще раз спонукає до висновків про необхідність зміни моделі цього виду покарання та пошуку інших заходів реагування на злочинність.

У підрозділі 3.4 *«Особливості досягнення мети покарання при застосуванні обмеження волі»* визначено, що обмеження волі в моделі залишення особи у суспільстві не повною мірою

сприяє досягненню мети покарання, але в цілому може бути визнане таким, що відповідає цілям інших заходів кримінально-правового характеру. Виміряти досягнення мети можливо через ефективність, яку, однак, неможливо достовірно прорахувати на майбутнє. Про неефективність обмеження волі за чинним законодавством, зокрема, свідчить низький відсоток питомої ваги його застосування і достатньо високий рівень рецидиву серед осіб, засуджених до нього.

Поєднання в одному виді покарання двох режимів його виконання (відбування), під час одного з яких засуджений буде ізольований від суспільства, а в іншому – залишиться у ньому, матиме позитивний ефект у досягненні мети покарання і максимально сприятиме завданню ресоціалізації такої особи. Завдяки справжньому режиму «напівсвободи» можна буде достовірно оцінити ступінь виправлення засуджених до обмеження волі.

ВИСНОВКИ

У дисертації комплексно розв'язане наукове завдання формулювання теоретично обґрунтованих і практично значимих висновків щодо правової природи обмеження волі серед заходів кримінально-правового впливу, змісту та поняття обмеження волі як виду покарання, його місця у системі покарань, зв'язків та залежностей з іншими елементами цієї системи, особливостей його використання при конструюванні санкцій законодавцем та застосування обмеження волі при призначенні судами, при звільненні від нього, при заміні покарань, у тому числі крізь призму досягнення мети покарання.

Основні результати дисертації містять такі положення:

1. Обмеження волі як вид покарання пропонується запровадити у комбінованій моделі, яка стане проявом сучасних тенденцій кримінального права до конвергенції заходів кримінально-правового впливу. У такому разі особа має знаходитися у режимі «напівсвободи»: відбуваючи частину покарання у суспільстві, а частину – із вилученням із нього.

2. Запропоновано уточнити місце обмеження волі у системі покарань, визначивши його як більш м'який вид порівняно з арештом і конфіскацією майна, у зв'язку з чим змінити місце цього покарання в переліку, встановленому ст. 51 КК України.

3. Аргументовано доцільність розширення можливості призначити покарання у виді обмеження волі без обов'язкового залучення до праці уразливим категоріям осіб та наведено аргументацію щодо зменшення нижньої межі строку покарання у виді обмеження волі.

4. У санкціях статей Особливої частини КК України необхідно розширити можливості застосування обмеження волі за злочини невеликої та середньої тяжкості, як умисні, так і необережні, як прості, так і кваліфіковані. Зокрема, у зв'язку зі специфікою об'єкта злочину, передбаченого ст. 390 КК України, пропонується виключити із санкції ч. 2 цієї статті слова

«обмеженням волі на строк до двох років». У санкціях за тяжкі злочини, які містять обмеження волі (станом на 01.12.2014 їх десять), цей вид покарання має бути виключений.

5. Обґрунтовано можливість комбінування обмеження волі з будь-якими основними покараннями в альтернативних санкціях, окрім довічного позбавлення волі. Наголошується на необхідності дотримуватися розумних меж співвідношення розмірів відносно-визначених покарань в альтернативних санкціях. Доведена доцільність відмови від безальтернативних санкцій з використанням обмеження волі.

6. Переконаючою вбачається тенденція до розширення кількості кумулятивних санкцій з використанням обмеження волі за рахунок введення додаткових покарань у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Доводиться неможливість використання конфіскації майна як додаткового покарання до обмеження волі.

7. Дотримання вимог щодо адекватності законодавчої термінології обумовлює необхідність уточнення найменування досліджуваного виду покарання як «обмеження свободи». Разом з тим, пояснюється допустимість використання в наукових дослідженнях нинішнього терміну до зміни законодавчих приписів.

8. При призначенні обмеження волі суд має дотримуватися принципів призначення покарання: законності, справедливості, гуманізму, обґрунтованості та індивідуалізації покарання. Їх повна реалізація можлива лише за умови належного врахування загальних засад призначення покарання.

9. Врахування першої загальної засади полягає в тому, що по-перше, обмеження волі за загальним правилом може бути призначене лише у випадках, якщо цей вид покарання передбачений у санкції статті Особливої частини КК України; по-друге, тільки у тих межах, в яких воно встановлене у санкції. Врахування другої загальної засади потребує оцінки низки положень Загальної частини КК України, які уточнюють межі санкції, або дають можливість призначати обмеження волі у випадках, не передбачених у санкції (ст. 69 КК України), або унеможливають його призначення (ч. 3 ст. 61 КК України) тощо. Третя загальна засада призначення покарання вимагає врахування трьох елементів: ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, які обтяжують або пом'якшують суспільну небезпечність вчиненого злочину. В рамках дослідження її змісту доведено необхідність врахування акцентуації характеру особи винного при призначенні обмеження волі.

10. Розкрито особливості застосування спеціальних правил призначення покарання щодо обмеження волі. Зокрема, звертається особлива увага на некоректність окремих правил складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення, коли це стосується обмеження волі, та пропонується удосконалити відповідні положення ст. 72 КК України.

11. Обмеження волі, незважаючи на проголошену законодавцем можливість виступати як замінюваним, так і заміним покаранням, використовується переважним чином лише як заміне щодо позбавлення волі. Майже повна відсутність ухвал, в яких обмеження волі підлягало б заміні, пояснюється фактичною відсутністю покарань, які можна використовувати як замінні стосовно обмеження волі. Пропонуються напрями вирішення цієї проблеми.

12. Покарання у виді обмеження волі є одним із небагатьох, від якого засуджений може бути звільнений практично за будь-якою передбаченою КК України підставою (за винятком ч. 3 ст. 84 КК України). Судова практика застосування цих положень свідчить про надмірний відсоток звільнення від відбування обмеження волі з випробуванням, що є одним з аргументів на користь необхідності не тільки зміни моделі цього виду покарання, а й пошуку інших заходів реагування на злочинність.

13. Визнання обмеження волі і за чинною, і за пропонованою моделями видом покарання ставить перед ним необхідність досягнення тієї мети, якої має досягати будь-який вид покарання. У чинній моделі обмеження волі не завжди досягає цієї мети, що обумовлює пошук нових засобів підвищення його ефективності.

14. На підставі проведеного дослідження розроблено проект закону України щодо внесення низки змін до Загальної частини КК України, основні з яких є такими:

1) ст. 51 КК України викласти в новій редакції, зокрема змінивши такі пункти: «7) обмеження волі; 8) конфіскація майна; 9) арешт;»

2) ст. 61 КК України виключити, доповнивши Кодекс статтею 58¹ такого змісту:

«Стаття 58¹. Обмеження волі

1. Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу у вихідні та святкові дні з залученням до праці або без такого.

2. Не залучаються до праці неповнолітні віком від 14 до 16 років, вагітні жінки, особи, що досягли пенсійного віку та інваліди першої і другої групи.

3. У вільний від перебування в кримінально-виконавчих установах відкритого типу час встановлюються такі обмеження прав засудженого: обмеження свободи вибору місця проживання, роду заняття та організації вільного часу.

4. Обмеження волі встановлюється на строк від одного місяця до п'яти років»;

3) частину 1 ст. 98 доповнити пунктом 3¹ такого змісту: «обмеження волі»;

4) доповнити Кодекс статтею 100¹ такого змісту:

«Стаття 100¹. Обмеження волі

Покарання у виді обмеження волі може бути призначене неповнолітньому на строк від одного місяця до трьох років».

15. Крім того, розробленим проектом закону пропонуються зміни до ст.ст. 49, 52, 55, 58, 71, 72, 80, 82, 89, 91 КК України, які впливають з результатів дослідження. Нарешті, дисертанткою обгрунтовується необхідність розроблення проекту закону України про внесення змін і доповнень до санкцій статей Особливої частини КК України щодо використання у них покарання у виді обмеження волі. Проте констатується, що його підготовка можлива лише на базі ґрунтовних досліджень правил пеналізації окремих злочинів, оскільки вимагає системного узгодження обмеження волі з іншими видами покарань.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Новикова Е. А. Достижение целей наказания при применении ограничения свободы / Е. А. Новикова // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. – 2014. – № 5. – С. 102–109.

2. Новикова Е. А. Правовая природа ограничения свободы / Е. А. Новикова // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – № 8. – С. 1699–1704.

3. Новікова К. А. Місце обмеження волі в системі покарань / К. А. Новікова // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – Вип. 27. – С. 250–257.

4. Новикова Е. Ограничение свободы / Ю. Пономаренко, Е. Новикова // Уголовное право. – 2014. – № 3. – С. 63–68.

5. Новикова Е. А. Сущность ограничения свободы по законодательству зарубежных стран / Е. А. Новикова // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2014. – № 2. – С. 246–249.

6. Novikova K. Restraint of liberty and probation in foreign criminal law: intersection points [Electronic resource] / K. Novikova // Вісник Асоціації кримінального права. – 2014. – Вип. 1. – Access mode: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/2/10.pdf (date of treatment: 07.12.2014). – Title from the screen.

7. Novikova K. Correlation between restraint of liberty and probation: international experience [Electronic resource] / K. Novikova // Emerging Markets: A Review of Business and Legal Issues. – 2013. September. – Vol. 4, № 2. – P. 67–75. – Access mode: http://www.kentlaw.edu/faculty/rwarner/classes/emergingmarkets/specialissue/Emerging_Markets_No_2-2013.pdf (date of treatment: 07.12.2014). – Title from the screen.

8. Новікова К. А. Визначення критеріїв розташування видів покарань у системі / К. А. Новікова // Четверті Харківські кримінально-правові читання : матеріали міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів (м. Харків, 16–17 трав. 2014 р.). – Харків, 2014. – С. 202–204.

9. Новикова Е. А. Ограничение свободы: вид наказания или иная мера уголовно-правового характера [Электронный ресурс] / Е. А. Новикова // ЛОМОНОСОВ-2014: материалы междунар. молодеж. науч. форума. – М., 2014. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

10. Новикова Е. А. Ограничение свободы по уголовному праву Российской Федерации: критика подхода / Е. А. Новикова // Традиции и новации в системе современного российского права: материалы междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых. – М., 2014. – С. 343–344.

11. Новикова Е. А. Некоторые вопросы определения содержания ограничения свободы: сравнительно-правовой анализ / Е. А. Новикова // Актуальные проблемы развития государства и права на современном этапе : материалы научн. конф. – Ростов н/Д., 2013. – С. 425–427.

12. Новикова Е. А. Взгляд на «ограничение свободы» через призму типов правового регулирования / Е. А. Новикова // Традиции и новации в системе современного российского права : материалы междунар. межвуз. науч.-практ. конф. молодых ученых. – М., 2013. – С. 389–390.

13. Новикова Е. А. Пробация как вид наказания по уголовному праву США / Е. А. Новикова // Проблемы становления гражданского общества : материалы междунар. науч. конф. (22 марта 2013 г.). – Иркутск, 2013. – С. 317–319.

14. Новикова Е. А. Ограничение свободы как вид наказания в уголовном праве Российской Федерации / Е. А. Новикова // Ломоносов в Женеве : материалы междунар. науч. конф. – М., 2013. – С. 59–67.

15. Новикова Е. А. Ограничение свободы: целесообразность и перспективы развития / Е. А. Новикова // Традиции и новации в системе современного российского права : материалы междунар. межвуз. науч.-практ. конф. молодых ученых. – М., 2012. – С. 521–522.

16. Новікова К. А. Місце обмеження волі в санкціях Особливої частини Кримінального кодексу України / К. А. Новікова // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права : матеріали міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених : у 2 т. – Дніпропетровськ, 2011. – Т. 1. – С. 109–111.

17. Новикова Е. А. Ограничение свободы по уголовному праву Украины и Республики Беларусь: компаративный анализ / Е. А. Новикова // Актуальные вопросы современной правовой науки : материалы междунар. науч. конф. студентов, магистрантов и аспирантов вузов Респ. Беларусь «НИРС-2011» (4–5 нояб. 2011 г.). – Минск, 2012. – С. 143–144.

18. Новікова К. А. Проблема визначення місця обмеження волі в системі покарань / К. А. Новікова // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (13–14 жовт. 2011 р.). – Харків, 2011. – С. 59–61.

19. Новікова К. А. Особливості обмеження волі як покарання з обмеженням кола осіб / К. А. Новікова // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : матеріали міжнар. симп. (23–24 верес. 2011 р.) / Львівськ. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – С. 300–303.

20. Бордюгова К. А. Покарання у виді обмеження волі: проблеми та шляхи їх подолання / К. А. Бордюгова // Актуальні проблеми юридичної науки : матеріали міжнар. наук. конф. (9–10 листоп. 2010 р.) / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2010. – С. 224–225.

21. Бордюгова К. А. Деякі аспекти визначення строків покарання у виді обмеження волі / К. А. Бордюгова, О. В. Новіков // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка (23 квіт. 2010 р.). – Київ, 2010. – Ч. 2. – С. 10–12.

22. Бордюгова Е. А. Модели ограничения свободы: компаративный анализ / Е. А. Бордюгова, О. В. Новиков // *Lex russica*. – 2010. – № 5. – С. 1094–1096.

23. Бордюгова Е. А. Сравнительный анализ уголовного законодательства Украины и России как метод выработки предложений по его совершенствованию [Электронный ресурс] / Е. А. Бордюгова // ЛОМОНОСОВ-2009 : материалы междунар. молодеж. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых. – М., 2009. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

24. Бордюгова Е. А. Некоторые вопросы определения признаков наказания / Е. А. Бордюгова // Традиции и новации в системе современного российского права : материалы междунар. межвуз. науч.-практ. конф. молодых ученых. – М., 2009. – С. 429–440.

АНОТАЦІЯ

Новікова К. А. Обмеження волі як вид покарання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2015.

Дисертація присвячена дослідженню покарання у виді обмеження волі. Визначена правова природа обмеження волі серед заходів кримінально-правового впливу; з'ясовано зміст, поняття та місце обмеження волі у системі покарань та у класифікаціях покарань. Здійснена теоретична характеристика правил пеналізації в частині побудови санкцій статей Особливої частини КК України з використанням обмеження волі. Визначенні особливості застосування обмеження волі на практиці при його призначенні судами, при звільненні від нього, при заміні покарань, у тому числі крізь призму досягнення мети покарання. На підставі дослідження сформульовані пропозиції щодо внесення змін до КК України з метою системного вдосконалення норм, пов'язаних з

обмеженням волі, а також рекомендації, які можуть бути використані судами при застосуванні покарання у виді обмеження волі.

Ключові слова: обмеження волі, вид покарання, система покарань, покарання, пеналізація, застосування покарання, мета покарання.

АННОТАЦІЯ

Новикова Е. А. Ограничение свободы как вид наказания. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2015.

Диссертация посвящена исследованию наказания в виде ограничения свободы. В работе рассмотрены исторические предпосылки появления этого вида наказания в законодательстве Украины. Определена правовая природа ограничения свободы среди мер уголовно-правового воздействия. Дано догматическое толкование содержания этого вида наказания с учетом общих признаков института наказания и предложено его понятие. Проведено обобщение опыта зарубежных государств и сделан вывод, что в большинстве из них присутствуют уголовно-правовые меры реагирования на преступление, которые по своему содержанию состоят в ограничении личной свободы лица с разными особенностями их установления и применения. Выделено три модели ограничения свободы: первая – с изоляцией лица от общества, вторая – с оставлением лица в обществе, третья – смешанная, совмещающая две первые модели. Аргументирована необходимость изменения модели ограничения свободы в украинском законодательстве путём конвергенции двух режимов исполнения ограничения свободы.

Установлено место ограничения свободы в системе наказаний и в классификациях наказаний. Исследовано ограничение свободы в контексте отдельных групп видов наказаний, которые выделены по разным классификационным критериям. Доказывается необходимость расширения круга лиц, которым можно назначать ограничение свободы, приводится аргументация относительно снижения низшего предела срока наказания в виде ограничения свободы.

Проведена теоретическая характеристика правил пеналізації в части построения санкций статей Особенной части УК Украины с использованием ограничения свободы. Доказывается, что ограничение свободы может устанавливаться в санкциях за преступления небольшой и средней тяжести и не подлежит установлению за тяжкие и особо тяжкие преступления. Аргументировано, что ограничение свободы может устанавливаться исключительно в альтернативных санкциях и при этом обоснована возможность сочетания его с любыми иными основными видами наказаний,

кроме пожизненного лишения свободы. Предлагается расширение возможности использования в санкциях с ограничением свободы дополнительных наказаний в виде штрафа и лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью.

Сформулированы предложения относительно совершенствования законодательной техники при конструировании санкций статей Особенной части УК Украины с использованием ограничения свободы.

Определены особенности применения ограничения свободы на практике при его назначении судами, при освобождении от него, а также при замене наказаний, в том числе сквозь призму достижений цели наказания. В частности, исследованы общие и специальные вопросы применения принципов, общих начал и специальных правил назначения наказания относительно ограничения свободы. Доказывается необходимость учета акцентуации характера личности виновного при назначении не только ограничения свободы, но и любого вида наказания.

Рассмотрено ограничение свободы как заменяемое и заменяющее наказание. Установлено, что ограничение свободы используется в основном лишь как заменяющее в отношении лишения свободы. Предлагаются направления разрешения проблемы расширения потенциала ограничения свободы как заменяемого наказания.

Анализируется судебная практика, в том числе и чрезмерный процент освобождения от отбывания ограничения свободы с испытанием, что обусловило вывод о необходимости не только смены модели этого вида наказания, но и поиска иных мер реагирования на преступность. Это объясняется и тем, что ограничение свободы в действующей модели не всегда достигает той цели, которая ставится перед наказанием.

На основании исследования сформулированы предложения о внесении изменений в УК Украины с целью системного совершенствования норм, связанных с ограничением свободы, а также рекомендации, которые могут быть использованы судами при применении наказания в виде ограничения свободы.

Ключевые слова: ограничение свободы, вид наказания, система наказаний, наказание, пенализация, применение наказания, цель наказания.

SUMMARY

Novikova K. A. Restraint of liberty as a type of punishment. – The manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Juridical Sciences in specialty 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2015.

The dissertation is dedicated to the research of restraint of liberty as a type of punishment. It determines the legal nature of restraint of liberty among other legal restrictions of penal nature, the content, the concept, the place of restraint of liberty in the punishment system and its classification. Also, the work provides general characteristics of the rules related to applying restraint of liberty, setting forth in the Special Part of Criminal Code of Ukraine. In addition to that, it outlines the application of restraint of liberty in practice by courts, the legal grounds for release from this punishment and its replacing in the light of achieving the main aims of the punishment. Based on the conducted research, dissertation formulates recommendations to amend to some articles of Criminal Code of Ukraine to improve consistent application of rules associated with restraint of liberty and offers some suggestions that can be used by courts while applying restraint of liberty as a punishment for committed crime.

Key words: restraint of liberty, type of punishment, punishment system, punishment, penalization, sentencing, aim of punishment.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент **Євдокімова О. В.**

Підписано до друку 27.04.2015 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид.арк. 0,9. Тираж 100. Зам. № 1207

Друкарня Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77